

Г л а в а I V

УЧЕШЋЕ ВЕРНИКА У СЛУЖБИ ЦРКВЕНОГ УЧЕЊА

Према 64-ом правилу Трулског сабора *"не доликује да лаик јавно произноси реч или да поучава и да на себе преузима учитељско достојанство, већ да се повинује од Господа установљеном поретку, и да отвара ухо онима који су примили благодат учитељске речи и да се од њих поучава божанском"*.¹ Учитељство је посебна благодатна служба и зато у Цркви могу да уче само они који су примили благодат учитељске речи. На основу учења св. ап. Павла о делу служења², Трулски сабор је искључно вернике из области учитељства, зато што они немају дарова учитељства.

Забрањујући верницима да уче на црквеном сабрању, Трулски сабор је продужио древну црквену традицију. *"И он даде једне као пастире и учитеље..."* (Ефес. 4, 11). Од апостолског доба у Цркви су постојали дидаскали (учитељи) као носиоци посебне благодатне службе. Тешко нам је да тачно одредимо у чему се састојала њихова служба, али је јасно да то није искључивало службу учења предстојатеља месних

¹ 64. правило Трулског сабора према Књизи правила.

² Оци сабора у свом правилу наводе цитате из тумачења Григорија Богослова XII гл. 1. посланице Коринћанима, који су узети из његовог *Orat.* 32 (26), с. 11, 13, 21.

Црква и то не само у оним Црквама у којима није било дидаскала, него и тамо где су они постојали. Проповедање је, ако не од самог почетка, онда већ врло рано, улазило у епископску службу. О томе имамо директно сведочанство код Јустина Мученика. У својој Апологији он каже: *"Затим, када чтец заврши, предстојатељ речју поучава и саветује да се подражава тим прекрасним стварима"*.³ Јустин Философ је био један од оних древних дидаскала који су нам познати. Да ли је он имао могућност да учи на црквеном сабрању римске Цркве, не знамо. Ако је чак и имао, што је сасвим могуће, онда је поред њега стајао њен предстојатељ као проповедник. У III веку почиње да се примећује тенденција да поучавање на црквеном сабрању преузимају искључиво епископи, а да се од њега одстрањују пређашњи дидаскали, тамо где су се још постојали. Из те епохе нам је познат конфликт који се појавио између Оригена и његовог епископа Димитрија александријског. Оригенова проповед у цркви на молбу двојице палестинских епископа – Александра јерусалимског и Теоктиста кесаријског – изазвала је енергичан протест Димитрија александријског. Палестински епископи су у свом писму Димитрију оправдавали Оригенов поступак, као и своју молбу Оригену да проповеда у цркви: *"Ти још у своме писму додајеш да је нечувено, а ни сада није обичај, да лаици проповедају у присуству епископа: не разумем како можеш јавно да говориш неистину? Свети епископи, чим би нашли људе који су способни да принесу братији корист, одмах би их позвали да проповедају народу..."*⁴ Многи сматрају да тај случај из Оригеновог живота сведочи да је у древној Цркви служба учења била доступна и обичним верницима. Уствари, овај случај сведочи о супротном, управо о томе да је учитељство у Цркви, сагласно древној традицији, посебна

³ Јустин Мученик, *I. Апологија*, гл. LXVII, руски превод, с. 108.

⁴ Јевсевије, *Црквена историја*, VI, 19, руски превод, с. 324; француски превод, с. 118-119.

служба³, и да је самим тим оно затворено за оне чланове Цркве који нису призвани на ту службу. Конфликт Димитрија александријског са палестинским епископима, људима и исте епохе, био је, фактички, конфликт различитих епоха. Димитрије не забрањује Оригену да учи у његовој школи, али, са Димитријеве тачке гледишта, служба учења у Цркви је искључиво била својина јерархијске службе. Александријска Црква је мање него друге Цркве имала потребу за проповедима дидаскала, пошто су у њој, због посебности њеног црквеног устројства, презвитери врло рано добили могућност да проповедају на црквеним сабрањима. Ориген, будући у александријској Цркви, није претендовао на то, јер он није себе прибратио црквеној јерархији, иако је службу дидаскала стављао изнад свих осталих служби. Палестински епископи су знали за другу традицију која није дозвољавала дидаскалима да уче на црквеном сабрању, али су они, вероватно, заборавили да је те дидаскале постављала Црква, па их је, према томе, Црква признавала за своје учитеље, чега није било у Александрији. Нешто касније, палестински епископи, да би ублажили конфликт, рукоположили су Оригена за презвитера, можда чак и на савет самог Оригена. Међутим, то је било крајње неуспешно. Рукоположење Оригена је, с једне стране, представљало кршење црквене дисциплине, јер је оно извршено не само без сагласности, него чак и без знања његовог епископа. С друге стране, Оригеново презвитерско звање у Димитријевим очима није му давало право да проповеда у цркви, јер у његово време презвитери у Александрији нису имали учитељску службу, већ су је имали само они презвитери који су возглављивали поједине Цркве. Палестински епископи нису били у праву када су тврдили да је древна Црква дозвољавала верницима да проповедају на црквеном сабрању. Остаје нејасно да ли су они намерно превидели ту нетачност. Спор двеју епоха се у личности

³ Види: N.v. Campenhausen, *Kirchliches Amt und geistliche Vollmacht in den ersten drei Jahrhunderten*, Tuebingen, 1953, с. 275.

Димитрија није завршио у корист ових потоњих: Димитријево мишљење је однело победу, а у црквеној свести се чврсто утврдило мишљење да учитељство припада црквеној јерархији, те верници, као и раније, нису могли "да јавно произносе реч". То мишљење се тим лакше могло утврдити у црквеној свести, пошто је после Оригена посебна служба дидаскала ишчезла. На тој тачки гледишта је стајао и Трулски сабор забрањујући лаицима да поучавају народ. Став Трулског сабора је неоспоран зато што обични верници (лаици), при своме постављењу на царско-свештеничко достојанство, не добијају дарове учења на црквеном сабрању.

2. Правило 64. Трулског сабора не каже коме припада "благодат учитељске речи". Несумњиво, да је сабор имао у виду, ако не искључиво, онда, пре свега и углавном, епископе као предстојатеље Цркава. "Предстојатељи Цркава – каже се у 19-ом правилу истог сабора – дужни су у све дане, а нарочито унедељне, да поучавају сав клир и народ речима благочешића".⁴ За епоху Трулског сабора предстојатељи Цркава су искључиво били епископи, а не презвитери, како је то у савременом црквеном устројству. Учитељство предстојатеља Цркава је искључивало учитељство осталих чланова клира, чије учитељско достојанство сабор уопште не помиње. Они су, као и верници, дужни да се поучавају од епископа. Ако су у неким Црквама презвитери и добијали могућност да проповедају у Цркви, што је сабору, по свој прилици, било познато, та чињеница нимало не умањује начелну констатацију сабора да служба учења у Цркви припада њеним предстојатељима. Ако су презвитери и проповедали у црквама, то је бивало са знањем и по дозволи њиховог епископа. Сем тога, то није увек наилазило на одобрење народа, на што указује и случај са Августиним.⁵ У Византији се на основу

⁴ 19. правило Трулског сабора према књизи правила.

⁵ Познато је да су проповеди блаж. Августина, док је он још био презвитер, изазивале у Хипону врло велику смутњу, иако је он проповедао у цркви на молбу свог епископа. С друге стране, по сведочанству "Peregrinatio

одредбе Трулског сабора усталило мишљење да служба учења припада само епископима. "Из овог правила треба да приметити – указује Валсамон – да је право учења народа дато само епископима". По мишљењу Валсамона клирици сами по себи немају права учења у Цркви, ако за то нису опуномоћени од епископа. "Можда ће неко питати – пише Валсамон – ако правило (64. правило Трулског сабора) забрањује лаицима да јавно уче или расуђују о црквеним стварима, да ли, такође, и монасима и клирицима то треба да буде забрањено као и лаицима или не? Пошто право учења припада само архијерејима и онима који су постављени на ту дужност, онда ако ко од њих преступи ту канонску заповест, он ће, како се мени чини, да подлеже одговорности..."⁸ Немајући могућности да лично врше своју учитељску службу, епископи су изабирали поједине своје клирике које су сматрали за "учене" и њима су поверавали учитељство у Цркви. "Право учења народа – понавља Валсамон – дато је само епископима, а учитељи уче по патријарховој дозволи... Због тога, смрћу патријарха, они не могу учити"⁹. Константинопољски дидаскали, као они које је назначио патријарх, нису учили у своје име, него у име патријарха, зато што им је патријарх, постављајући их на ту службу, делегирао своја учитељска права, и зато смрћу патријарха они су морали да прекину учитељство док им нови патријарх поново не делегира своја права.

У праву и кроз право Валсамон је нашао излаз из конфликта двају супротних учења. То је био конфликт између канонских

Aetheriae" у Јерусалиму су крајем IV века за време литургије сви презвитери по реду проповедали, а после њих је проповедао епископ. Јован Златоусти је до заузимања катедре у Константинопољу већ био познат као најистакнутији проповедник, што значи да је он, несумњиво, проповедао још као презвитер у Антиохији. Ове чињенице, као и друге, указују да је, почев од IV века, у разним Црквама постојала различита пракса у вези са дозволом да презвитери проповедају у цркви.

⁸ Валсамон, Тумачење 64-ог правила Трулског сабора, руски превод, с. 252.

⁹ Валсамон, Тумачење 19-ог правила истог сабора, руски превод, с. 92-93.

одредби према којима само епископима као предстојатељима Црква припада служба учења и њему савремене праксе, према којој су могла да поучавају и друга лица која су припадала клиру. Ако је учитељство благодатна служба, која се сједињује са службом предстојатељства, онда оно не може да буде никоме делегирано, јер се не могу делегирати дарови Светога Духа које Бог даје за служење у Цркви. Дарови Светога Духа нису предмет права, те се зато и не предају на правни начин. У IV или V веку тешко да су размишљали о делегирању права учитељства када су дозвољавали презвитерима да проповедају у црквама у време свхаристијског сабрања. Сећање на дидаскале као носиоце учитељске службе још је живело у црквеној свести. Због тога је давање дозволе неким презвитерима да поучавају представљало признање њихове учитељске службе и неку врсту њиховог постављења на ту службу. Валсамон, наравно, није негирао благодатни карактер службе учења, као што га не негира ни савремено богословље. Ако је он и говорио о могућности делегирања учитељства, код њега се тај правни моменат заснивао не на учењу о клирицима као посвећенима: епископ је могао да клирицима делегира нека своја права, зато што су клирици као посвећени кадри да силом свог посвећења делују у Цркви. Учење о подели чланова Цркве на посвећене и непосвећене заменило је основно учење о делу служења које се темељи на разлици дарова Светога Духа. "А све ово чини један и исти Дух, делећи свакоме понаособ како хоће" (1. Кор. 12, 11). Опуномоћујући своје клирике за поједина дејства, епископ је раздељивао службе у Цркви, али не на благодатни начин кроз постављење, него на правни (начин) кроз делегирање својих права. То делегирање има одређену границу: оно се збива у оквиру групе лица која су примила посвећење. Зато лаици као непосвећени нису способни да приме права службе учења.

За Валсамона, као и за каснију епоху, служба учења је затворена за лаике. Тачка гледишта средњег века се подударала са првобитним учењем Цркве, али та подударност је само

привидна, и иза ње лежи дубоко размимоилажење основних начела црквеног живота – начела благодати и начела права. Савремено богословље није у потпуности усвојило учење које заступа Валсамон, иако неке његове трагове налазимо у оним богословским учењима која сматрају презвитере за делегате епископа. Према савременом учењу, служба учења у Цркви припада само члановима црквене јерархије. Уз дозволу црквене власти оно се понекад шири на све чланове клира. У принципу, лаици се потпуно одстрањују од учитељства у Цркви, али им се у пракси то понекад допушта, упркос древној традицији и вековној пракси. Допуштање лаицима да поучавају је толико редак изузетак да може и да се не узима у обзир, тим пре што академско богословље није у стању да га заснује ни догматски ни канонски. Док у Цркви не буде поново обновљена служба учења, само су епископи, као предстојатељи Цркава, и презвитери у савременим условима живота призвани на учитељство, зато што само они у тајни рукоположења добијају дарове Духа Светога, које (дарове) не могу никоме да делегирају.

3. У области учитељства народ се учи од својих дидаскала, те зато верници, као они који нису примили харизму учитељства, не могу учествовати у служби дидаскала. Не може бити учитељ онај ко је дужан *"да отвара ухо онима који су примили благодат учитељске речи"*⁶⁰. Ако су у Цркви једни који уче, а други који се уче, то не значи раздељење Цркве Божије у Христу на цркву оних који уче и цркву оних који се уче, него то произилази из различитости дарова Светога Духа које Бог даје у Цркви (1. Кор. 12, 4-12). Верници слушају учитеље и поучавају се од својих дидаскала у својој служби сведочења, о којој смо раније говорили. *"Учитељ"* не учи народ Божији у своје име, него у име Цркве, излажући не своје сопствено учење, него учење Цркве. *"Али ако вам и ми или анђео с неба проповеда јеванђеље друкчије него што вам проповедамо, анатема да буде"* (Гал. 1, 8)! Поучавање као

⁶⁰ 64. правило Трулског сабора.

саборна служба је откривање на црквеном сабрању онога што Црква држи. Зато народу Божијем у целини припада, као и у области управе, сведочење о томе да се учење које се нуди верницима налази у сагласности са учењем Цркве¹¹. То је суд Цркве, а не суд њених појединих чланова. Према томе, суд, као и само учење, није од човека, није кроз човека, него кроз откривење Исуса Христа (Гал. 1, 11-12). Жеља или немање жеље, сагласност или несагласност појединих чланова Цркве не може играти никакву улогу, зато што у Цркви нема места за људску вољу. У већини случајева сведочанство Цркве ћутљиво прати учење дидаскала, зато што је самог дидаскала претходно испитао народ Божији. У спорним ситуацијама сведочанство једне месне Цркве о учењу које излажу њени дидаскали подлеже рецепцији других Цркава. Историја Цркве је пуна примера када је рецепција народа била одлучујући фактор у победи Православља над јересима. Довољно је, на пример, присетити се, да је Павле Самосатски био осуђен на инницијативу његове сопствене (антиохијске) Цркве, која није желела да прихвати његово учење. С друге стране, Атанасије Велики не би изашао као победник после тешких искушења у аријанским споровима да је народ прихватио учење Арија и његових следбеника.

Почев од средине III века сабор је постао инстанца на којој су се расправљала питања вере и учења. Овде није место за расправу на чему почива ауторитет сабора, јер би то питање,

¹¹ О сагласности верника у области вере говори се у P. Davin (*Царско свештенство верника у древној и савременој традицији*, с. 21): *"Сагласност верника у питању вере, које се такође назива католичиношћу, јасан је критеријум божанског предања, када се оно само представља јасним, тачним и једнодушним..."* Свети Иларије је са поштовањем говорио о сигурности њиховог католичанства. Када су многи епископи исповедали аријанство, а народ остао привржен никејској вери, он је писао: *"Уши верника су светије од срца епископа"*. Та мисао се сада код њега минимализује: *"Најтанасије истине не могу бити објекат сагласности верника: "У сличним питањима, како тачно примећује Мелхиор Кано, тражити савет од простака исто је што и са слепцем расправљати о бојама"*.

због његове велике сложености, захтевало специјално истраживање. Али ма како да решавамо то питање, увек ће остати неоспорна једна поставка: одлуке сабора су обавезне онда када изражавају одлуку Цркве. Одлуке такве врсте не могу бити прихваћене без Цркве и ван Цркве, па, према томе, оне не могу бити прихваћене ни без народа Божијег, то јест, без његовог сведочења да се у тим одлукама открила воља Божија. Ова поставка је сама по себи толико неоспорна да чак не потребује ни доказе. Историја Цркве је пуна примера да су формално исправни сабори били одбацивани од Цркве. Тако, на пример, Црква није прихватила одлуке тзв. Разбојничког сабора (Ефеског сабора 449. год.). Скоро пред сам пад Византије народ је одбио да прихвати одлуке Флорентинског сабора. Академско богословље је заборавило за службу сведочења, и због једног од тих парадокса које налазимо у савременом црквеном животу оно је, као што смо видели, дозволило лаицима да, као чланови, учествују на саборима. Правни систем црквеног устројства и управе пре је спреман да припусти вернике служби учења у Цркви него да им призна харизму којом је народ Божији обдарен, а то је сведочење о вољи Божијој.

4. *"Не доликује да лаик јавно произноси реч или да поучава и да на себе преузима учитељско достојанство"*¹². Ако верници не могу имати учитељску службу, то не значи да они не могу приватно исказивати своје мишљење. Чак и Валсамон и Зонара то нису ланцима оспоравали. *"Добро је речено: јавно, јер ако неки разуман лаик буде приватно упитан о неком догматском предмету или некој другој душекорисној ствари, он се не подвргава казни ако да одговор по свом нахођењу"*¹³. *"Ако неко буде приватно упитан не треба му бранити да одговара и учи онога који га пита"*¹⁴. Изражавање приватног

мишљења од стране верника, о чему говоре Валсамон и Зонара, за наше време стиче карактер проблема научно-богословске делатности, који је спојен са проблемом слободе богословске мисли.

Иако су дидаскали били пионири у области богословске научне делатности, данас она не чини службу учења у правом смислу. Међутим, то не значи да научно бављење богословљем није служба у Цркви. Док бављење богословљем остаје у границама Цркве, оно је благодатна служба на основу царско-свештеничког достојанства сваког члана Цркве. Као и свака активност у Цркви, и бављење науком је одговорна делатност: у Цркви се све чини пред лицем Христовим. Сваки верник је одговоран за свој живот и своју активност у Цркви: *"Ако неко разара храм Божији, разориће њега Бог, јер је храм Божији свет, а то сте ви"* (1. Кор. 3, 17). Та највиша могућа одговорност – не разорити храм Божији – никога у Цркви не лишава његове слободе мишљења као дара Божијег. *"А где је Дух Господњи онде је слобода"* (2. Кор. 3, 17). У Цркви је Дух Господњи, у Цркви је и слобода, али не ропска слобода – *"већ ниси роб, него си син"* – не правна или политичка слобода, него слобода синова Божијих, слобода у љубави или слобода као дар савршене љубави. *"У љубави нема страха, него савршена љубав изгони страх напоље"* (1. Јн. 4, 18). У Цркви пребива слобода, зато што у Цркви пребива савршена љубав. *"И познаћете истину и истина ће вас ослободити"* (Јн. 8, 32). То значи да је садржај слободе као позитивног појма истина. У Цркви су љубав, слобода и истина идентични појмови: слобода као последица љубави и истина као садржај слободе. Нарушавање слободе би значило умањивање љубави и бојазан од истине. Синови Цркве у својој љубави према истини не знају за страх од исказивања свога мишљења, чак и ако би то мишљење изазивало и спорове. *"Јер треба и подвајања (αἰρέσεις) да буду међу вама, да се покажу који су постојани међу вама"* (1. Кор. 11, 19). Слобода је залог стваралаштва у Цркви, које никада не може пресушити док у

¹² 64. правило Трулског сабора.

¹³ Валсамон, Тумачење тог правила, руски превод, с. 252.

¹⁴ Зонара, Тумачење истог правила, руски превод, с. 250.

њој пребива Дух Господњи. У Цркви никада не престаје пророштво, не *"ново пророштво"*, о коме су говорили монганисти, него дух пророштва који је Црква примила на Педесетницу. Укидање слободе богословског истраживања било би израз неповерења у дух пророштва или свесно гашење тог духа. Црква чува слободу богословског истраживања, јер његов садржај мора да буде истина. *"Ако у вама остане то што од почетка чисте, и ви ћете остати у Сину и у Оцу"* (1. Јн. 2, 24). Чувати у Цркви древно предање значи чувати истину. Задатак богословског истраживања састоји се у откривању и разумевању древног предања, које је, иако непроменљиво пребива у Цркви, често покривено временским и пролазним.

Неслагања која могу да се појаве у богословским истраживањима представљају знак непресушности стваралачког духа народа Божијег који је обдарен харизмом сведочења. Богословље, иако је благодатно дело, ипак ствара човек, те као људско дело може да буде и подложно погрешкама. Другим речима, истина, која је циљ богословског рада, може и да не буде досеegnута. Неслагање у мишљењима које може да се појави у богословском истраживању представља процес испитивања истине од стране народа Божијег. То још није коначан суд, зато што он не припада појединим верницима, него Цркви, у личности њених предстојатеља. Тај суд наступа тек после процеса испитивања, који може да буде веома дуг и обично такав и бива. Поједини верници не могу за себе присвајати коначан суд над мишљењима других чланова, јер служба учења не припада њима, него предстојатељима Црква. Изражавајући свој суд, Црква не атакује на слободу мишљења, него само сведочи да ли је досеegnута истина која је циљ богословских истраживања и изјашњавања појединих верника, или није. Ако истина није досеegnута, то онда значи да се само богословско истраживање налази ван граница Цркве, као саграђено на другом темељу, *"осим постојећег, који је Исус Христос"* (1. Кор. 3, 11)¹⁵.

¹⁵ Немам могућности да се у оквирима овог мог рада дотичем питања верског ваншколског и школског васпитања, које је у тесној вези са службом учења у Цркви. То питање треба да буде тема посебног истраживања. Верско

Верници као живи чланови тела Христовог живе у Цркви. Њихов живот је непрестано служење у њој, који почиње од њиховог ступања у Цркву и рукоположења у њој за свештенике и царева Богу и Оцу Својему. Живот у Цркви значи живот са Црквом, и зато тамо где се пројављује живот у Цркви, ту учествује и народ Божији. Ако би постојала нека област која би била затворена за народ Божији, то би значило да у Цркви постоји ванцрквена област или да је сам народ престао да буде народ Божији.

"Једним Духом се сви ми крстисмо у једно тело" (1. Кор. 12, 13). Верници нису Црква сами по себи, него ступају у Цркву и зато они не могу живети и делати ван Цркве или без Цркве. Сваки верник је призван на службу царског свештенства, али се оно (царско свештенство) остварује онда када сав народ служи Богу. Призивајући сав народ на једну и исту службу кроз заједничарење *"у једном телу"*, Бог призива поједине чланове на посебне службе за називање самога тела. У ред тих служби спада и служба предстојатељства без које не може бити евхаристијског сабрања, а без њега, самим тим, не може бити ни заједничког служења верника. Народ служи Богу када има предстојатеља, као што и предстојатељ служи када са собом има народ. То није једна и иста служба, него различите службе које се не могу мешати, али не могу ни постојати једна без друге. Ако би оне могле постојати једна без друге, онда би се оне нашле ван Цркве, зато што при таквом подељеном постојању не би могло бити евхаристијског сабрања. Ове еклисиолошке претпоставке одређују природу и карактер службе верника у Цркви.

Служење верника је најактивније у области свештенодејства. У тој области верници су саслужитељи својих предстојатеља. У области управе и учења народ Божији бива руковођен од оних који су постављени на те службе. У тим

васпитање није учење народа Божијег, него његових појединих чланова, које се врши ван црквеног сабрања, и зато Црква може да позове било ког верника на вршење ове службе, само ако сматра да је он за то достојан.

доменима верници нису саслужитељи својих предстојатеља. У њима народу Божијем припада сведочење да предстојатељи, који су од Бога постављени, управљају и уче сагласно вољи Божијој и да дарови Духа Светога, које су примили, пребивају у њима. Пастири и учитељи управљају и уче не у своје име, него у име народа који их је опуномоћио, а кроз њих управља и учи сам Христос као један и јединствен Пастир једног и јединственог стада. У све три главне области деловања у Цркви свештенодејствује, управља и учи Христос кроз дарове Духа, које Бог излива на Своје служитеље.

У савременом академском богословљу и у црквеном праву учешће народа у животу Цркве се темељи на супротним начелима: црквена јерархија присваја свештенодејства са потпуним одстрањењем лаика од учешћа у њима, лаици се припуштају управи у својству сауправитеља епископа, а служба учења понекад присвајају лица која немају дар учења. То је резултат чињенице да је учење о *"делу служења"* изгубило значај за академско богословље. Различитост служби је условљена разликом дарова Светога Духа, и само они који су примили дарове могу да испуњавају службе које одговарају тим даровима. *"Различити су дарови, али је Дух исти. И различите су службе, али је Господ исти. И различита су дејства, али је исти Бог који дејствује све у свима"* (1. Кор. 12, 4-6).